

- ⁴⁷ *Borys W.* Głos z 1848 r. w sprawie zgody polsko-ukraińskiej // *Przegląd Historyczny*. – 1972. – Nr. 4. – S. 717-724.
- ⁴⁸ *Стеблій Ф.* Визначна пам'ятка української політичної думки середини ХІХ століття – "Слово перестороги" Василя Подолинського // *Записки Наукового товариства ім. Шевченка*. – Т. 228. Праці історично-філософської секції. – Львів, 1994. – С. 434-487.
- ⁴⁹ Посилання на сторінки брошури подаються в тексті за її публікацією: *Записки Наукового товариства ім. Шевченка*. – Т. 228: Праці історично-філософської секції. – Львів, 1994. – С. 444-462.
- ⁵⁰ Для означення понять "Україна", "український", "українець" автор вживає загальноприйняті тоді терміни "Русь", "руський", "русин".
- ⁵¹ *Сергієнко Г. Т. Г.* Шевченко і Кирило-Мефодіївське товариство. – Київ, 1983. – С. 62, 74-75, 98, 103.
- ⁵² *Žaček V.* Slovanský sjezd v Praze 1848. – Praha, 1958. – S. 383-386; 208.
- ⁵³ Там само. – С. 213-215.
- ⁵⁴ *Gazeta Narodowa*. – 1848. – Nr. 72.
- ⁵⁵ Там само. – Nr. 48.
- ⁵⁶ *Лисяк-Рудницький І.* Іполіт-Володимир Терлецький // *Лисяк-Рудницький І.* Історичні есе. – Т. 1. – Київ, 1994. – С. 238-244.
- ⁵⁷ *Щурат В.* На досвітку нової доби. – Львів, 1919. – С. 154.
- ⁵⁸ *Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові*. – Т. 228. – Львів, 1994. – С. 444-487.

*Юрій Макар
(Чернівці)*

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВЗАЄМНИМИ НА БУКОВИНІ ЗА ЧАСІВ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ: РОЗДУМИ ІСТОРИКА

Відомо, що Буковина з давніх-давен – багатонаціональний край. Корінними її жителями є українці та румуни. Перші переважають на півночі краю, другі – на півдні. Проте, в різні часи тут осіло чимало представників інших етносів, у т.ч. і поляків.

З входженням Буковини до Австрії, що сталося в останній чверті ХVІІІ ст., туди інтенсивно прибували, крім румунів, німці, поляки тощо. Проживали тут євреї, вірмени-католики¹.

Якщо говорити про стосунки українців з представниками інших етносів, що населяли Буковину в минулому, то слід пам'ятати одну

особливість. Століттями чужоземні правителі домагалися того, щоб українці не сформувалися в окрему націю, а поступово стали складовою частиною державного етносу. Хочемо ми того чи не хочемо, але мусимо відверто собі сказати, що українці в силу історичних обставин, через свій етнічний менталітет, упродовж століть не набирали тих національних рис, на які спромоглися їхні сусіди. Вони стали на шлях національного пробудження значно пізніше від навколишніх народів. І якщо в останніх був уже певний (або навіть значний) досвід власного державотворення, то українці його не мали.

Приєднавши до себе Буковину австрійські власті, цілком зрозуміло, подбали перш за все, щоб вона стала інтегральною частиною їх держави. Не лише українці, а й інші народи, що тут проживали, мали стати лояльними громадянами своєї нової батьківщини, а з плином часу асимілюватися². Проте, як показує досвід, процес асиміляції досить складний. Навіть у тих державах, власті яких намагаються прискорити його засобами примусу, він не йде так швидко, як їм того хотілося б. Що ж стосується Австрії, а потім Австро-Угорщини, то в цій державі, незважаючи на притаманні їй вади (як, до речі, й будь-якій іншій державі), асиміляційний процес ніколи не набрав таких брутальних рис, як деінде. Однак він ішов. Державною мовою, вживаючи нинішню термінологію, була німецька. Тривалий час у навчанні, наприклад, допускалося вживання румунської та польської мов, і лише згодом української.

Як же склалися взаємини української і польської етнічних груп на Буковині? З початком австрійського панування, а особливо після приєднання в 1786 р. Буковини до Галичини, туди масово прибували поляки. Як правило, це були різного рівня чиновники, навіть досить високого рангу, різноманітні фахівці, представники інтелігенції. Вони були носіями онімечення місцевих жителів у його австрійському виданні. Але з іншого боку, щоправда меншою мірою, ополячення. Цьому сприяла й постава місцевих і центральних австрійських властей, що байдуже ставилися спочатку до національних запитів українців³. Заради правди слід зазначити, що ті запити практично до "Весни народів" проявлялися дуже кволо. Тому говорити про якісь рівнозначні взаємини українців з поляками на тому етапі складно.

Ситуація суттєво змінилася після революції 1848-1849 рр. Інтенсифікувався процес українського національного пробудження, що піднімало українців до рівня тих народів, що розуміли потребу мати свою національну державу. Творилися українські культурні, молодіжні та інші організації, а також політичні партії, виходили газети, інші видання рідною мовою⁴.

Можна говорити про те, що після згаданих подій виникала, часами досить плідна, взаємодія між українськими та польськими осередками. Впливав на це ряд причин. І український і польський національний рух розвивалися тоді досить динамічно, переживали піднесення й займалися більш-менш тими самими проблемами – розширенням прав своїх народів у політичному житті, у справах соціально-економічних, освітніх та культурних. В останніх декадах XIX ст. стосунки між українцями та поляками значно пожвавилися, набрали характеру взаємної допомоги, хоч не варто запліщувати очі на певні суперечності, що мали місце.

Українські й польські громадські діячі добре розуміли особливості суспільного життя на Буковині, відмінності у поставі політичних і національних сил краю у порівнянні з Галичиною. Підтвердженням цьому може служити серпнева дискусія 1883 р. між львівською „Gazetą Narodową” і чернівецькою „Gazetą Polska”. Перша писала про існування на Буковині народу “польсько-русинського”, що повинен намагатись об’єднатися з Галичиною (це вже був час після роз’єднання обох історичних областей, що сталося 1861 р.). У відповідь “Gazeta Polska” заявляла, що автор із львівської газети зовсім не орієнтується у буковинських проблемах. „Русини (українці. – Ю.М.) нарівні з румунами і німцями є однією з визнаних народностей краю і користуються правом вживання власної мови в судах, державних установах та школах. Якщо мало цим користуються, то це їхня власна вина”, – так писала 16 серпня 1883 р. “Gazeta Polska”. Ідею об’єднання Буковини з Галичиною “Gazeta Polska” вважала нереальною і деструктивною, навіть шкідливою.

Однією з найгостріших суспільних проблем Буковини, через яку завжди зіштовхувались інтереси національних груп краю, були вибори до представницьких органів влади – парламенту Австро-Угорщини та Крайового сейму. Протягом перших скликань Буковинського крайового сейму українці не досягли успіхів на виборах до нього. Вони або зовсім не мали своїх представників у Сеймі, або туди від них потрапляли випадкові люди, не готові представляти українські національні інтереси. Причиною цього, як і раніше, були слабка організація, а також ще низький рівень національної свідомості переважної більшості українців. Наприклад, Буковинський сейм у жовтні 1869 р. ухвалив рішення, згідно з яким державними мовами краю були німецька та румунська. Українці не змогли відстояти в Сеймі позицій своєї мови. Польський депутат А.Кохановський пояснив їм, чого і як вони повинні домогатися. Про це, до речі, повідомляла українська газета „Слово” 22 вересня 1869 р.

У 70-х рр. українці здійснили спробу виробити свою власну виборчу платформу, намагаючися при тому заручитися підтримкою

інших етнічних груп, у т.ч. поляків. Останні, чисельно незрівнянно менші, постійно мали в сеймі щонайменше декілька своїх представників, які проходили по курії великих землевласників. На виборах 1870 р. дійшло до створення спільного українсько-польсько-німецького виборчого комітету⁵. Цікаве свідчення про ці вибори залишив тодішній російський консул у Чернівцях Д.Кіра-Дінжан, котрий намагався завадити українсько-польському поєднанню, доводячи необхідність православної солідарності українців з румунами⁶. Товариство "Czytelnia Polska" в 1873 р. закликала "Руську Бесіду" до спільного виступу на чергових виборах. Українська громадськість позитивно поставилася до пропозиції, підтримавши по міській курії поляка А.Кохановського⁷.

Новий сплеск українсько-польської співпраці у передвиборній боротьбі спостерігався після 1884 р. Як згадував І.Тимінський, один з активних учасників тодішніх подій, кожна із сторін визначила по 5 своїх представників, які виробили умови спільних дій. Акцію підтримали як українська, так і польська громади⁸. Першим спільним кроком виниклого союзу стало висунення до Буковинського сейму спільних кандидатів по міській виборчій курії – поляка, крайового голову Антона Кохановського та українця, радника крайового суду Ізидора Вінницького. Незважаючи на програш останніх виборів, "Gazeta Polska" писала, що „поляки і русини (українці. – Ю.М.) вперше виступили спільно. На жаль, для кандидата-русина не вдалося здобути більшості – це було зрозумілим заздалегідь. Однак цей перший крок став передусім маніфестацією засад і як такий заслуговує на визнання.”⁹.

Відтоді і до кін. 80-х рр. українсько-польські взаємини розвивалися досить інтенсивно. Цьому сприяло взаємне зацікавлення. Поляки розраховували знайти в українцях союзника для зміцнення своїх впливів на різноманітних рівнях влади та перетворення польського національного руху на такий, що організаційно не поступався б німецькому чи румунському. Українці, у свою чергу, розраховували на вихід, за допомогою поляків, із стану політичної ізоляції, де вони перебували, незважаючи на свою чисельну перевагу серед населення краю, а також на досягнення відповідного представництва у виборних органах місцевої влади та подолання своїх внутрішніх ворогів – москвофілів.

Стратегічні цілі союзників, цілком зрозуміло, не співпадали. Однак, по досягненні згоди, суперечності спочатку відступили на другий план. Українсько-польський союз, якщо доцільне таке означення, доповнювався широкою співпрацею на ниві культури, взаємодопомогою в інших сферах суспільного життя. Наприклад, на відкриття читальні польського товариства „Bratnia Pomoc” у жовтні 1869 р. прибула представницька українська делегація. Дружню щодо поляків промову

виголосив голова “Руської Бесіди” В.Продан. Подібний акт сприяв розвитку взаємного порозуміння¹⁰. Не маючи свого друкованого органу, українці в 1884 р. скористалися з доброзичливості поляків і друкували на сторінках їхньої “Gazety Polskiej” свої відозви та інші документи. Одна з відозв стосувалася безпосередньо поляків. Після створення в Чернівцях товариства “Руський Народний Дім” започатковано збір коштів на придбання приміщення для нього. Ініціатори його створення звернулися до “Gazety Polskiej” з проханням помістити „відозву до наших братів про надання допомоги для нашого товариства, а також про започаткування в газеті рубрики для висловлення публічної вдячності за цю добротність”¹¹.

“Gazeta Polska” відзначала, що хоч поляки самі переживали фінансові труднощі, та, однак, почуття братерства не дозволяло їй замовчувати проблеми українців. Тим більше, що попередньо вона підтримувала такі самі звернення хорватів, чехів. Під час виступів у 1886 р. у Чернівцях польського театру Бачинського кошти від однієї з його вистав передано українському „Народному Домові”¹².

Та сама “Gazeta Polska” систематично інформувала своїх читачів про українські музично-театральні заходи, котрі організовувала „Руська Бесіда”, про вимоги українців у галузі національної освіти. В той час істотно поширилися контакти поміж молодіжними організаціями, зокрема українським „Союзом” та польським „Ogniskiem”. Доброю традицією ставали взаємні запрошення на різноманітні зустрічі, урочистості тощо¹³. Польська делегація взяла, наприклад, участь у відзначенні 25-річчя літературної творчості Юрія Федьковича¹⁴. У свою чергу, чимало українців брало участь у польських заходах. Зокрема це сталося під час урочистостей з нагоди освячення Польського дому в Чернівцях 19 вересня 1886 р. Тоді навіть частину польських гостей, що прибули з Галичини, було розквартировано у приміщенні “Руської Бесіди”. Оцінюючи діяльність польської громади в Чернівцях, українська газета “Буковина” писала: “[...] горстка буковинських поляків має вже свою хату. Ось, що може зробити любов до свого рідного, невпинне прямування до досягнення поставленої мети.”¹⁵.

Після 1881 р., коли в Чернівцях перестала виходити українська газета “Рідний Листок”, товариство “Руська Бесіда” виношувало заміри видання нового пресового органу. 1884 р. знаний український громадський діяч О.Попович запропонував започаткувати політичну газету. Безпосередньо роботу в цій справі при значній підтримці редактора “Gazety Polskiej” Клеменса Колаковського проводив один з тодішніх українських лідерів Іван Тимінський. Перше число нового українського часопису “Буковина” побачило світ у січні 1885 р.¹⁶. “Gazeta Polska” опублікувала на своїх шпальтах видавничі плани

„Буковини”, розповіла про її рубрики, привітала українців з такою важливою подією в їхньому національному житті. На згадку про неї І.Тимінський та К.Колаковський разом сфотографувалися, тримаючи в руці кожен свою газету¹⁷.

Справжнім святом українсько-польської дружби на Буковині стало святкування річниці слов'янських просвітителів Кирила й Мефодія. Ініціювали захід українці, видавши відозву, де зазначалося: “Руські буковинські товариства врочисто святкуватимуть пам'ять тисячоліття смерті Мефодія, першого апостола слов'ян, у зв'язку з чим прагнуть zorganizувати загальнослов'янські урочистості Кирила і Мефодія”¹⁸. До створеного 7-особового підготовчого комітету було запрошено поляків та чехів. Комітет очолив український громадський діяч Ізидор Вінницький. Згодом комітет розширився до 24 осіб. Серед них було 10 українців та 7 поляків і чехів. Комітет опрацював відозву “Браття Слов'яни!”. Урочистості пройшли 8 червня 1885 р. Програма передбачала богослужіння в греко-католицькій церкві та римокатолицькому костюлі, а також урочисту академію і святковий концерт у міському театрі. Щоправда керівництво православної церкви заборонило проведення богослужіння в себе¹⁹. Давалися взнаки роз'єднаність української спільноти та чужих їм політичних впливів, спрямованих на денаціоналізацію українців.

Дохід від урочистостей пішов на стипендію ім. Кирила й Мефодія для студентів Чернівецького університету – українців, поляків та чехів²⁰.

На ґрунті зміцнення українсько-польських стосунків виникло декілька спільних культурно-освітніх товариств. 1 липня 1886 р. у Кіцмані відкрито українсько-польську читальню. Керівником її став Кирило Окуневський, членами управи – Ружанковський, Мілінкевич та ін. У день відкриття до читальні записалося 37 осіб²¹. Здійснювалися протягом 1887-1888 рр. спроби створити в Чернівцях українсько-польську друкарню. Підозріливість австрійських властей не дозволила довести справу до завершення²².

У 2-й пол. 80-х рр. на Буковині та в Галичині посилилася боротьба за впровадження в українських школах етимологічного фонетичного письма. “Gazeta Polska” однією з перших підтримала вимоги вчених і всього українського загалу. Кінець-кінців українські народовці домоглися свого. Сталося це 1892 р.

Протягом цього часу буковинські поляки підтримували українських народовців у їх боротьбі проти москвофілів. Тут опосередковано збігалися інтереси обох народів. Діяльність москвофілів підтримувалася і спрямовувалася російськими царськими властями, метою яких була повна денаціоналізація як українців, так і поляків²³. Тому “Gazeta

Polska” закликала українців до розриву будь-якої співпраці з московфілами. В цьому плані певною мірою позиція польської громади Буковини сприяла процесові національного пробудження українців²⁴.

Деяко інший характер носили взаємини українців з поляками в релігійній сфері. Абсолютна більшість українців Буковини була православною. Але церковний клір переважав румунський. Він то й пристосовував релігію до потреб румунізації краю. До українських сіл скеровувалися священники, котрі не володіли українською мовою. Всіх православних називали волохами, що, само собою, нівелювало національні відмінності українців. Російський консул у Чернівцях 1892 р. повідомив свій уряд про те, що “серед 115 місцевостей з виключно російською (Росія теж ігнорувала національні риси українців, вважаючи їх росіянами. – Ю.М.) людністю лише 78 мають священників руського (російського в розумінні консула. – Ю.М.) походження”²⁵. Православний митрополит Буковини Сильвестр Мораріу-Андрієвич у своїх “Апологіях” відкидав греко-католицизм і римо-католицизм, твердячи, що в краї має панувати виключно православ’я в його румунському виданні, чого церковний ієрарх відверто напроголошував, але що саме собою малося на увазі. Перша з “Апологій” з’явилася в липні 1885 р., а друга – в лютому 1890 р. “Буковина” і “Gaseta Polska” рішуче виступили проти подібного тлумачення місця й ролі релігії на Буковині. К.Колаковський видав книжку “На захист правди”, а український діяч С.Дашкевич відповів митрополитові працею “Становище православних русинів у Буковинській архидієцезії”²⁶.

Задовільна політична співпраця між українцями та поляками тривала на Буковині до кін. 80-х рр. Але попередні вибори 1889 р. цей союз значно похитнули. Польська політична верхівка, розраховуючи на здобуття мандатів як до місцевого сейму, так і до віденського парламенту по курії великих землевласників, уклала угоду про координацію передвиборних дій з румунами. 11 березня того самого року було утворено польсько-румунський виборчий комітет. Українська “Буковина” відповіла гострим засудженням угоди, сприйнявши її як зраду попередніх спільних дій²⁷.

Газетна українсько-польська полеміка загострилася наступного року з наближенням виборів до Буковинського сейму. У 8-му числі “Gazety Polskiej” за 1890 р. з’явилася критична стаття про українських політиків за невизначеність політичного курсу, хитання між централізмом і автономізмом, надмірне “хлопоманство”. Більше того, газета характеризувала діяльність українських політиків як таких, що “прямує до соціалізму”²⁸. Не всі висунуті звинувачення були обґрунтованими, про що писала, своєю чергою, “Буковина”²⁹.

Українсько-польські розбіжності впливали з відмінних можливостей та бачення розв'язання національних проблем. Серед поляків, як уже зазначалося, значну більшість становили міщани й заможні землевласники. Українці здебільшого були селянами, переважно незаможними. З розвитком українського національного руху політичні лідери прагнули спертися на селянство, залучивши його до активного політичного життя. Український рух міг розраховувати на успіх, лише ставши масовим, що, у свою чергу, лякало поляків можливістю виникнення соціально-політичних конфліктів³⁰.

Перед виборами 1890 р. крайовий польсько-румунський комітет т.зв. партії автономістів запропонував українцям прилучитися до нього. Останні деякий час вагалися. Але після того, як комітет пообіцяв українцям 3 депутатські місця по селянській курії, згодилися на співпрацю. Об'єднаними зусиллями поляки, румуни та українці здобули на виборах перевагу над німцями і євреями. Депутатами було обрано 3-х українців – В.Воляна, І.Тимінського та Є.Пігуляка. Однак союз автономістів виявився нетривким, у першу чергу через протилежність поглядів українців і румунів щодо національних інтересів населення Буковини. Хоч між українцями й поляками також мали місце політичні сутички, проте на тлі українсько-румунського політичного протистояння вони виглядали другорядними³¹.

Переважне домінування румунів у буковинському сеймі вже в 1893 р. викликало нову хвилю політичної напруги. Воно потягло за собою конфлікт між румунськими депутатами, з одного боку, та президентом Буковини, графом А.Паче, з другого. Останній намагався провадити в краї виважену національну політику. Дійшло до особистих випадів. Протестуючи проти поведінки румунських політиків, депутати – німці та євреї – залишили сейм. Їх підтримали українці та поляки, теж зрікаючися своїх мандатів. У результаті сейм було розпущено й призначено нові вибори. Українці й поляки зблокувалися з німцями та євреями, внаслідок чого зміцнили свої позиції³².

У наступному десятилітті співвідношення політичних сил у Буковинському сеймі залишилося незмінним. Українські та польські депутати взаємно один одного підтримували у питаннях освіти, культурно-національних прав, розвитку кооперативного руху, еміграції тощо. Можна з цілковитою певністю стверджувати, що найприхильніше ставився до української проблеми краю один з лідерів польського національного руху С.Стефанович, який невтомно боровся за взаємне порозуміння між обома народами. Що ж стосується українців, то з їхнього боку чимало зробили в цьому напрямі І.Вінницький та Є.Є.Пігуляк³³. Завдяки зусиллям їх та багатьох інших діячів політичних організацій Буковини з української та польської сторін

розширювалися контакти в галузі культури, хоч наприкінці XIX ст. вони вже не були такими глибокими, як у його попередніх декадах. На самому початку XX ст., у зв'язку зі зміною політичної ситуації, вигасла також українсько-польська співпраця у Буковинському сеймі.

В останні 10-15 років перед вибухом Першої світової війни на Буковині не спостерігалось якихось поєднавчих українсько-польських явищ. Що, зрештою, має історичне обґрунтування. Український національний рух у краї на той час набув уже значного піднесення. Хоч він відставав суттєво від розвитку національного руху українців Галичини, та все ж на Буковині політичні сили українців вже добре усвідомлювали своє призначення і спрямовували зусилля на задоволення національних інтересів українців. Польські католики зиску від того не мали. Скоріше навпаки, політичне протистояння в Галичині, безумовно, відбивалося на стосунках українців та поляків Буковини, що загалом співпадало з політичними подіями поч. XX ст.

Однак, було би помилкою вважати, що міжнаціональні взаємини між українцями та поляками за часів Австро-Угорщини не принесли користі обом сторонам. Вони певною мірою сприяли національному прозрінню українців, навчали їх та поляків досвіду компромісів для досягнення політичних цілей.

¹ A history of Romania / Ed. By Kurt W. Treptow. – Jassy, 1997. – S. 255; Ботушанський В. Сільське господарство Буковини (друга половина XIX – початок XX ст.). – Чернівці, 1997. – С. 26-34.

² Hofbauer H., Roman V. Bucovina, Bessarabien, Moldawien: vergessenes Land zwishew Westeuropa, Russland und der T rkei. – Wien, 1997. – S. 26-34.

³ Ботушанський В. Вказ. пр. – С.245-246; Буковина: Історичний нарис / Редкол.: Костишин С.С., Ботушанський В.М., Добржанський О.В., Макар Ю.І. та ін. – Чернівці, 1998. – С. 69-70; Буковина: Її минуле і сучасне / Редкол.: Квітковський Д., Бринзан Д., Жуковський А. – Париж-Філядельфія-Дітройт, 1958. – С. 220-222.

⁴ Буковина: Історичний нарис. – С. 166-167; Добржанський О.В. Національний рух українців Буковини другої половини XIX – початку XX ст. – Чернівці, 1999. – С. 115-118.

⁵ Слово. – 1870. – 21 черв.

⁶ Архив внешней политики России. – Ф. V-A.2 (Главный архив). – Оп. 181. – Спр. 1055. – Арк. 10-12; Добржанський О.В. Вказ. пр. – С. 157-158.

⁷ Слово. – 1873. – 30 вер.

⁸ Gazeta Polska. – 1886. - №. 93.

⁹ Там само. – 1884. - №. 56.

¹⁰ Слово. – 1869. – 26 листоп.

¹¹ Gazeta Polska. – 1884. - №. 91.

¹² Там само. – 1886. - №. 42.

- ¹³ Там само. – 1885. - Nr. 101.
¹⁴ Там само. – 1886. - Nr. 54.
¹⁵ Буковина. – 1886. - № 1.
¹⁶ Буковина: Історичний нарис. – С. 172; *Добржанський О.В.* Вказ. пр. – С. 195.
¹⁷ *Makar J., Dobrzański O.* Stosunki polsko-ukraińskie na Bukowinie w drugiej połowie XIX wieku // *Bukowina po stronie dialogu.* – Sejny, 1999. – S. 114.
¹⁸ *Gazeta Polska.* – 1885. - Nr. 31.
¹⁹ Буковина. – 1885. - № 13.
²⁰ Там само. - № 12.
²¹ *Gazeta Polska.* – 1886. – Nr. 53.
²² Державний архів Чернівецької області. – Ф. 3 (Буковинська крайова управа). – Оп. 1. – Спр. 5093. – Арк. 1-3.
²³ *Makar J., Dobrzański O.* Вказ. пр. – S. 115.
²⁴ Там само.
²⁵ Центральний державний історичний архів у Києві. – Ф. 442 (Канцелярія Київського, Подільського і Волинського генерал-губернаторства). – Оп. 842. – Спр. 79 а.
²⁶ *Makar J., Dobrzański O.* Вказ пр. – S. 116.
²⁷ Буковина. – 1889. - № 46.
²⁸ *Gazeta Polska.* – 1890. – Nr. 8.
²⁹ Буковина. - 1890. - № 2.
³⁰ *Makar J., Dobrzański O.* Вказ пр. – S. 116.
³¹ Там само. - S. 117.
³² *Makar J., Dobrzański O.* Вказ. пр. – S. 117; *Добржанський О.В.* Вказ. пр. – С. 210-211.
³³ *Makar J., Dobrzański O.* Вказ пр. – S. 117.

Ігор Чорновол
(Львів)

ТЯГАР ПРАГМАТИЗМУ, АБО ОЛЕКСАНДР БАРВІНСЬКИЙ У СВІТЛІ СУЧАСНОСТІ*

Біографічна довідка

* Ця стаття є виправленим і ґрунтовно розширеним варіантом публікацій: Чорновол І. Політичний реалізм Олександра Барвінського // *Сучасність* (Київ). - 1998. - №1. - С.99-105; його ж. Олександр Барвінський у контексті своєї й нинішньої епохи // *Олександр Барвінський. 1847-1927: Матеріали конф., присвяченої 150 річниці Олександра Барвінського, Львів, 14 трав. 1997 р. - Львів, 2001. - С.32-44.*